

LASTE JA NOORTE SEKSUAALKÄITUMISE HINDAMINE LIPUSÜSTEEMI MEETODIL

LIPUSÜSTEEM on laste ja noorte seksuaalkäitumisega seotud olukordade hindamise ja neile reageerimise meetod, mis aitab

- algatada konstruktiivset arutelu
- kaitsta laste ja noorte seksuaalset terviklikkust
- ära hoida seksuaalvägivalda

Mida tähendab lapse ja noore seksuaalne terviklikkus?

- Lapse ja noore keha on puutumatu.
- Ta seab ise oma piire ja arvestab teiste piiridega ning ühiskonna väärtuste ja normidega.
- Ta otsustab ise, milliseid lähenemiskatseid ta lubab. Teda ei saa sundida tegema midagi, mida ta ei soovi.

HINDAMISJUHISED

1. Alustage toimunu faktide kirjeldamisest

- Olge erapooletu ja objektiivne, vaba isiklikest hoiakutest ja hinnangutest.
- Esitage avatud küsimusi, mis ei suuna vastajat, jäädes samal ajal empaatiliseks. Ärge tõlgendage juhtunut isiklike hoiakute, kogemuste ega (eel)arvamuste alusel, vaid püüdke käitumist kirjeldada objektiivselt.

2. Hinnake iga osalise käitumist seksuaalkäitumise hindamise kuue kriteeriumi alusel

- Alustage algatava või kõige enam vastutava inimese käitumise hindamisest.
- Hinnake iga kriteeriumit eraldi.
- Hinnake käitumist, mitte inimest või tema isikuomadusi.

Kõige tähtsam on hinnata, kas käitumine on põhjustanud kahju lapsele/noorele endale või teistele.

3. Määrake iga osalise käitumisele lipp

- Sobiv eakohane käitumine. Rohelise lipu saab määrata vaid siis, kui käitumine vastab kõigile lubatava käitumise kriteeriumitele.
- Sobimatu käitumine
- Lubamatu käitumine
- Täiesti lubamatu käitumine

Lipu värvi määramisel arvestage ka tegevuse intiimsuse astet (sõnaline lähenemine või puudutused), käitumise korduvust, stressi taset ohvri jaoks ja toimepanija teadlikkust oma käitumise vastuvõetamatuses.

Kas kõik osalised on teadlikult ja täielikult tegevusega nõus? Nõusolekut ei tohi eeldada, vaid seda tuleb selgelt küsida ja sellega arvestada.

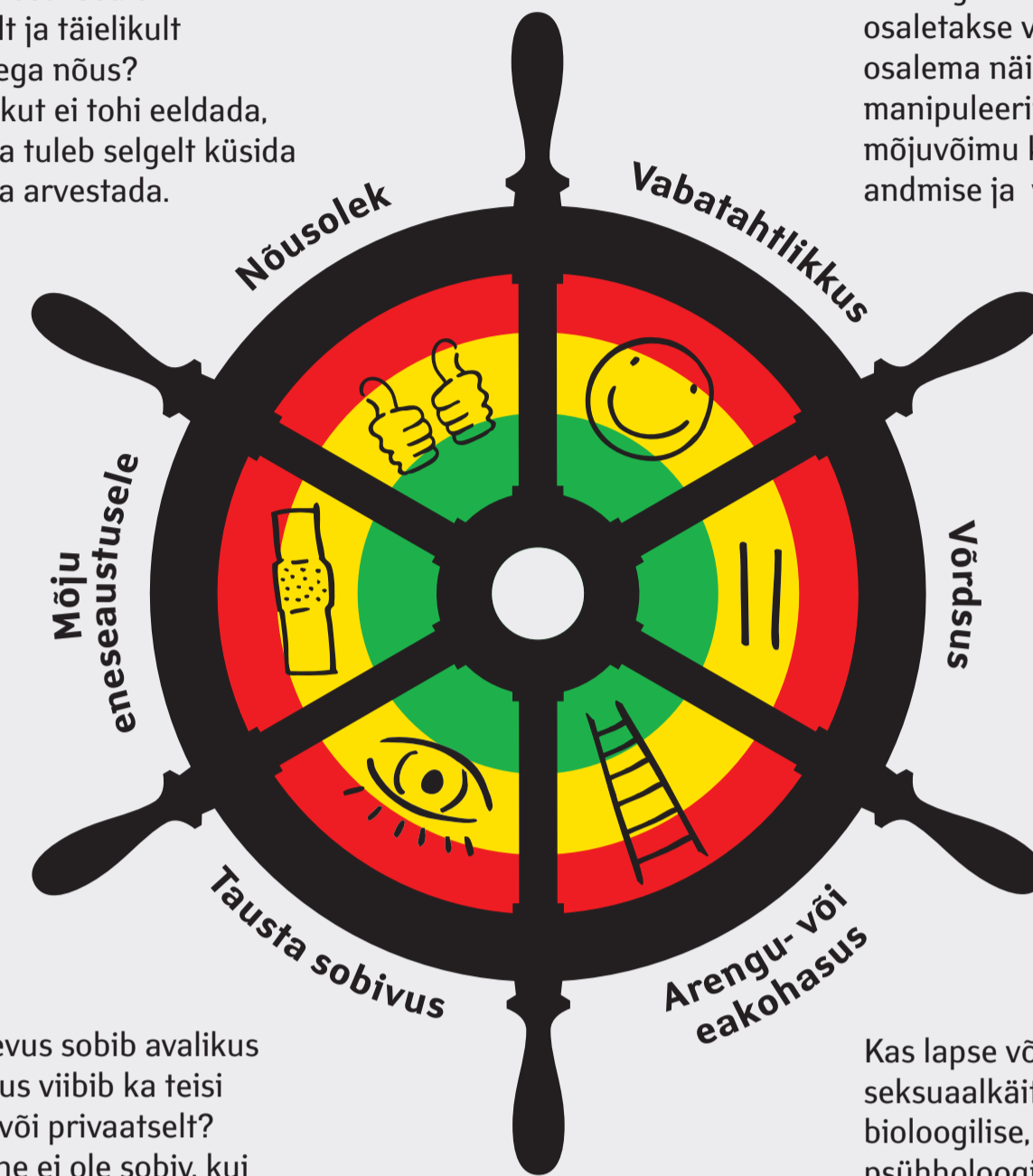
Kas tegevus on vabatahtlik või osaletakse vastumeelselt, survestatkse osalema näiteks sunni, veenmise, manipuleerimise, ähvardamise, mõjuvõimu kasutamise või meelehea andmise ja võrgutamise teel?

Kas tegevus kahjustab lapse või noore eneseaustust, ohustab tema kehalist tervist, psüühikat või sotsiaalsust? Kas see põhjustab alandust, teeb haiget või asetab riskiolukorda?

Kas tegevus sobib avalikus kohas, kus viibib ka teisi inimesi, või privaatseks? Käitumine ei ole sobiv, kui see häirib, solvab või šokeerib kaasinimesi.

Kas osalised on võrdsed, ilma et üks domineeriks? Arvestage ka vanust, teadmisi, intelligentsust, välimust, võimu ja populaarsust grupis, elukogemust ning küpsust.

Kas lapse või noore seksuaalkäitumine on tema ea, bioloogilise, emotsionaalse või psühholoogilise taseme kohane? Vt arengutabelit juhendmaterjali lk 94–98.

KRITEERIUM				
Nõusolek	+ Nõusolek selgelt olemas	+/- Pole selgelt nõusolekut	- Selge „ei“	-- Korduv selge „ei“
Vabatahtlikkus	+ Sund puudub	+/- Kerge sund	- Sund, vägivald või väljapressimine	-- Tugev sund, vägivald või väljapressimine
Võrdsus	+ Osalised on võrdsed	+/- Veidi ebavõrdne	- Suurem ebavõrdsus	-- Võrdsus puudub
Arengu- või eakohasus	+ Arengu- ja eakohane	+/- Võimalik, et ei vasta arengule	- Ei vasta arengule	-- Ei vasta arengule
Tausta sobivus	+ Taust sobiv	+/- Pole piisavalt privaatne ega arvesta tausta	- Ei arvesta tausta, privaatne puudub	-- Ei arvesta tausta, privaatne puudub
Mõju eneseaustusele	+ Risk puudub	+/- Väike risk	- Suur risk	-- Suur risk

Valge ala: sobiv eakohane käitumine | Helehall ala: ebasobiv või lubamatu käitumine | Tumehall ala: piire ületav, kahjustav (täiesti lubamatu) käitumine – vähemalt üks kolmest esimesest kriteeriumist (nõusolek, vabatahtlikkus, võrdsus) ei ole selgelt täidetud

REAGEERIMISJUHISED

Reageerimisel rakendatakse üksteisele järgnevat tabelis kirjeldatud samme.

 Rohelise lipu korral ei olegi alati vaja reageerida, sest käitumine on sobiv. Võite lastega suheldes tegevuse sõnastada ja arutada osaliste tunnete üle, selgitada käitumist (mis ja miks sobib).

 Kollase lipu korral tuleb käitumine lõpetada. Lisaks rohelise lipu all märgitule tuleb täiskasvanul lastega suheldes eristada käitumise eakohane osa ja sobimatu osa, kinnitada positiivset ja selgitada, miks käitumine on sobimatu, sõlmida kokkuleppeid ja rääkida, kuidas nende täitmist jälgitakse.

 Punase lipu korral tuleb lisaks eespool kirjeldatule tugevdada järelevalvet, pöörata tähelepanu korduvatele vestlustele ja käitumise paranemisele, sõnastada käitumise selge keeld ja selgitada tagajärgi. Mõnikord võib olla vaja teatada juhtunust lastekaitsele või politseile. Vajaduse korral konsulteerige lasteabi telefonil 116111.

 Musta lipu korral tuleb lisaks eespool kirjeldatud korduva käitumise korral rakendada kokkulepitud mõjutusmeetmeid, teatada juhtunust lastekaitsele või politseile. Vajaduse korral konsulteerige lasteabi telefonil 116111.

TEGEVUS	MÄÄRATUD LIPU ALUSEL REAGEERIMINE		
	Ärge lõpetage / tegevust võib eirata	Lõpetage käitumine või hajutage tähelepanu	Lõpetage käitumine
Käitumise lubamine või lõpetamine			
Käitumise sõnastamine Käitumise üle arutledes omandatakse sõnu, mille abil käitumisest rääkida.	Sõnastage, mida näete või kuulete. Esitage küsimusi.		
Empaatiline käsitlus Reageerimine ei tohi olla hukkamõistetav ega keelav, vaid peaks võimaldama avatud küsimuste kaudu peegeldada tundeid, mida käitumine osalistes ja ka teisi endas tekitab.	Arutlege kõigi asjaosaliste tunnete üle.		
Lubatud käitumise kinnitamine ja selgitamine Seksuaalkäitumist seostatakse sageli süütunde ja häbiga, kuid loomulikku seksuaalkäitumist, tundeid ning mõtteid on vaja normaliseerida. Lubatud osa käitumisest on oluline välja tuua isegi „punase“ või „musta“ käitumise korral.	Kinnitage ja selgitage käitumist.	Kinnitage käitumise positiivset osa. Selgitage, miks selline käitumine on lubatud.	
Piiride seadmine ja selgitamine Kasutage hindamiskriteeriume käitumise sobimatu, vastuvõetamatu osa piiride määramiseks.	Eristage käitumise sobimatu osa ja selgitage, miks see ei ole lubatud.		
Keelamine ja selgitamine Esmatähtis on sobimatu või lubamatu käitumine lõpetada ja tõmmata selge piir, nõudes lapselt või noorelt aru ning keelates kõnealune käitumine selge sõnaga. Ärge mõistke last ega noort hukka, vaid rõhutage dialoogi, empaatiat ja arusaamist, mida saab sellest olukorrast õppida. Kokkulepete sõlmimine ja jälgimine Andke lapsele võimalus ise sõnastada, mida ta vajab ja mis teda aitaks, et lubamatu käitumine ei korduks.	Sõlmige kokkuleppeid ja rääkige, kuidas nende täitmist jälgitakse.	Sõlmige kokkuleppeid, tugevdage järelevalvet, pöörake tähelepanu korduvatele vestlustele ja käitumise paranemisele.	Sõlmige kokkuleppeid, tugevdage järelevalvet ja piirake liikumisvabadust, pöörake tähelepanu korduvatele vestlustele ja käitumise paranemisele.
Selge arusaamani jõudmine, et käitumine on keelatud ja millised on selle tagajärjed		Käitumise selge keeld / selgitage tagajärgi.	Käitumise selge keeld / selgitage tagajärgi ja kordumise korral rakendage kokkulepitud mõjutusvahendeid.
Teatamine Eesmärk on käitumisele reageerida terapeutiliselt või rakendada õiguslikke võimalusi.		Vajaduse korral teatage lastekaitsele, politseile või konsulteerige lasteabi telefonil 116111.	Teatage lastekaitsele või politseile ja jagage infot rakendatud meetmete kohta. Vajaduse korral konsulteerige lasteabi telefonil 116111.

Lisaks vaata Frans, E. Lipusüsteem: laste ja noorte lubamatule ja sobimatule seksuaalkäitumisele reageerimine. Tallinn: Sotsiaalkindlustusameti ohvriabi, 2020.